

Varför anses män mer lämpade som företrädare för kyrkan än kvinnor? Och varför är sexualiteten så skuldbelagd inom kristendomen? Britt-Mari Näsström redogör för hur romarnas syn på avhållsamhet, celibat och kastrering förts in i kristendomen.

Manliga män och kyskhetsideal. Från soldaten i fält till kristna munkar Britt-Mari Näsström

Den kristna kyrkans hierarki av manliga företrädare brukar försvaras med att denna ordning går att föra tillbaka på Bibeln. Framförallt hänvisar man till Paulus ord om att kvinnan skall tiga i församlingen, ett argument som fortfarande anses gångbart i kvinnoprästfrågan. Men i sammanhanget bör noteras att aposteln i samma brev till invånarna i staden Korint säger följande: ”Men en kvinna drar skam över sitt huvud om hon ber eller profeterar barhuvad” (1 Korintierbrevet 11:5). Uppenbarligen fanns det tillfällen när kvinnan fick tala till församlingen, nämligen under bönen och när hon profeterade. Profetian var en viktig del av gudstjänsten i den tidiga kristendomen och Paulus fäste stor vikt vid den och menade att den kom från Gud själv.¹ Motståndare till kvinnliga präster brukar också framhålla att det inte fanns några kvinnliga apostlar i urkyrkan. Dessa bortser då från det faktum att Paulus i *Romarbrevet* 16:7 hälsar till den högt värderade aposteln Junia, vilket är ett kvinnonamn. Det har förvisso förekom-

mit krystade förslag till läsningar av Junia som Julius eller Junianus, men ingen av dessa har funnit nåd inför forskarnas ögon. Tvärtom är dagens exegeter, de som metodiskt studerar innehållet i Bibeln, i stort sett eniga om att Junia knappast kan vara något annat än ett romerskt kvinnonamn.²

Går man till evangeliernas innehåll finner man att Jesus ofta vände sig direkt till kvinnorna när han förkunnade sin lära. Därmed bröt han med den samtida judiska traditionen som hävdade att det var direkt olämpligt för kvinnor att studera Torah eller att öppet diskutera religiösa sammanhang. Man finner också att namngivna kvinnor som Maria Magdalena, Johanna och Susanna ingick bland lärjungarna. Dessa skulle i första hand tillgodogöra sig Jesus undervisning och inte uppfylla den vanliga kvinnorollen att passa upp på mästaren och apostlarna. I berättelsen om Martha och Maria, där Jesus berömmar Marias lyssnande och fördömer Martha som tagit på sig de husliga uppgifterna, markeras

även att kvinnornas främsta uppgift var att som lärjungar delta i hans undervisning.³ Jesus vände sig även till kvinnorna bland samhällets olycksbarn och tog bl a en äktenskapsbryterska i försvar. Denna berättelse har i senare bibelutgåvor upplevts som stötande och ibland rentav strukits i vissa översättningar. I familjepolitiken yttrade sig Jesus radikala kvinnosyn genom att han i *Matteus* 19:8 förbjöd skilsmässa på männens villkor och förordade monogami. Därmed avvisade han patriarkidealet med flera hustrur och många barn, vilket lovprisas i *Gamla Testamentet*. Visserligen var månggifte förbjudet enligt romersk lag under denna tid men skilsmässor var vanliga och gynnade männen medan de ofta ledde till sociala katastrofer för kvinnor och barn.⁴ Trots detta skulle inte Jesus syn på förhållandet mellan man och kvinna bli normerande för den kristna kyrkan under det skede när den förvandlades från en illa ansedd sekt till en statsreligion och senare en världsreligion. Inte heller Paulus erkännande av kvinnans ställning i fråga om profetians makt eller apostlaskap skulle överleva denna process. Även i vår tid anses mannen i stora delar av kristenheten vara det dominerande könet som Gud utvalt som förvaltare av den apostoliska successionen, den obrutna arvföljd som förbinder kyrkans biskopar med apostlarna.

Varifrån kom då de åsikter som hävdade att mannen var den som skulle vara religionens förkunnare och den som representerade kyrkans makt och inflytande? Det är naturligtvis en stor och komplex frågeställning som kan sökas i judendomens tro på en enda manlig gud, men även i de asketiska rörelser som framträdde samtidigt som Jesus. Bland dessa fanns esséerna, ”de fromma”, som levde i munkordnar i väntan på en annalkande slutstrid mellan ondskans och godhetens makter. De levde i celibat och en ständig beredskap på

denna kommande kamp. Men den avgörande rollen när det gällde att utforma kristendomens värderingar av manligt och kvinnligt spelades av den kultur som mottog och förvaltade Paulus och apostlarnas mission, nämligen det romerska riket under senantiken och dess värderingar kring manligt och kvinnligt.

Manligt och kvinnligt under senantiken

I den senantika världsbilden rådde uppfattningen att mannen och kvinnan var varandras motsatser, såväl i fysiskt avseende som i psykiskt. Eftersom mannen utmärktes av *virtus*, ”dygd”, saknade kvinnor följaktligen denna egenskap. *Virtus* innebar kontroll, vishet, rättvisa och mod, vilka var utmärkande för de goda manliga egenskaperna, medan kvinnorna i stället ansågs vara utsvävande, dåraktiga, nyckfulla och feiga. På liknande sätt styrde förnuft och rationalitet männens handlande medan kvinnorna dominerades av känslor och stämningar, uppfattningar som fortfarande förekommer.⁵ Rent fysiskt uppfattades män och kvinnor som varandras motsatser även i fråga om sexualorganen, där kvinnans äggstockar motsvarades av mannens testiklar och kvinnans slida av mannens penis. Kroppsligen ansågs kvinnan vara *mollis*, ”mjuk”, vilket antogs ha gett upphov till ordet *mulier*, ”kvinna”. På samma sätt hade *vir*, ”man”, uppkommit av det nästan likalydande *vis*, ”kraft”. De kroppsliga egenskaperna ansågs också korrespondera med könets olika psyken, vilket ledde till att mannen skulle vara dominant och aktiv, kvinnan eftergiven och passiv.⁶ Allt som föll utanför dessa könsramar betraktades som abnormt och hotfullt. Hermafrodit framställdes i myterna som fruktansvärda varelser som vållade problem till gudarna. De var ett olycksbringande tecken som ledde till att gudarna genast måste blidkas med offer, och om man inte kunde bestämma ett nyfött barns

kön, måste det dödas så snabbt som möjligt. Föreställningen omfattades också av många kristna, men på 400-talet fastslog kyrkofadern Augustinus att hermafroditer skulle höra hemma inom ”det bättre könet”, dvs det manliga.⁷

Det manliga idealet för romaren under senantiken var soldatens tillvaro, framförallt livet i fält. Det gav utmärkta tillfällen att ge prov på *virtus* i olika former, liksom fysisk styrka. Eftersom livet som soldat vanligen innebar långa perioder av avhållsamhet under fälttåg framhölls kyskheten som något i sig positivt, medan tillfredsställandet av sexualdriften sågs som en svaghet som gav avkall på manligheten, både psykiskt och fysiskt. Kejsar Julianus (360–363), som eftervärlden skulle ge tillnamnet Apostata, ”avfällingen”, prisades av sin samtid som den ideala mannen som förenade kejsarens makt att befalla samtidigt som han delade soldatens enkla liv och villkor. Även hans avhållsamhet ansågs vara ett uttryck för hans positiva manlighet, vilket beskrivits enligt följande:

Han var så uppseendeväckande och orubbligt kysk efter hustruns död att han aldrig frestades av kärlekens nöjen, men sade ... att han var glad att ha kunnat fly från ett slaveri hos en så galen och grym tyrann som kärleken.⁸

För denna hållning hade Julianus stöd i den nyplatoniska filosofins läror vilka han själv omfattade. Nyplatonismen rekommenderade ett tillstånd av *apatheia*, ”oberoende av lidelser”, som hjälpte människan att behärska sina känslor. Den som kunde behärska sig själv kunde också behärska andra menade Julianus, som också hävdade att samlag egentligen bara var tillåtet när det gällde att avla barn.⁹ I det avseendet delade Julianus sin livläkare Oriba-

sus uppfattning. Denne tecknade ner sina medicinska synpunkter som bland annat innehöll tanken om att mannens säd bestod av renat blod, vilket var en vital vätska för hela livsprocessen. En sädesuttömning var enligt denna uppfattning en förlust av mannens livskraft och Oribasius varnade uttryckligen i sina skrifter för ett överdrivet sexualliv för mannen:

Det är knappast förvånande att den som för ett sedeslöst liv blir svag eftersom hans kropp mister både livskraft och säd. Dessutom kan njutningen i sig själv väcka sådan anspänning att män har dött under ett övermått av nöje. Vi är därför inte förvånade att de som ger efter för kärlekens njutning även blir måttligt försvagade (*Oribasius*).¹⁰

Avhållsamhet som ideal

Som synes samverkade både medicin och filosofi i frågan om sexuallivet. Samlaget blev därmed betraktat som lika livsfarligt för mannen som förlossningen för kvinnan. Liksom sina samtida fördömde även de kristna omåttliga sexuella utsvävningar och föraktade utsvävande kejsare som Commodus och Heliogabalus. Men kyrkofäderna gick ytterligare ett steg längre än de senromerska moralisterna eftersom de också framhöll att de kristna skulle vara mer moraliskt högtstående än hedningarna. De angrep framförallt homosexualitet som en av de grövsta synderna och framhöll att Sokrates varit pederast och dömts till döden för detta som ”ungdomens förförare”. Även de antika gudarnas dragning till det egna könet fördömdes, som Jupiters rov av den unge Ganymedes, Herkules dragning till pojkar och Apollons kärlek till Hyakinthos. De grekiska och romerska gudinnorna vältrade sig i erotiska excesser och de hedniska riterna är uppfyllda av sexuella perversioner, hävdade kyrkofäderna.¹¹

Den senantika moralen krävde obrottslig trohet av kvinnorna, men kristendomen krävde detta även av männen. Den man som bröt mot äktenskapets lagar ansågs vara en större syndare än den som offrade till de hedniska gudarna. Det är djävulens verk när mannen dras ner i ”en virvel av smuts” genom att vara otrogen, skriver en av kyrkofäderna. Den manliga avhållsamheten blev ett ideal för de kristna, både på moraliska grunder såväl som av medicinska skäl. Detta ledde i sin tur till uppfattningen att sexualiteten i sig var syndig.¹² Det var främst kyrkofadern Augustinus som ägnade den mänskliga sexualiteten ett stort intresse. Han menade att sexualiteten ursprungligen inte ingick i Guds skapelseordning, utan blev ett nödvändigt ont efter att Adam och Eva mist sin odödlighet genom syndafallet. Därför måste de kunna skapa efterföljare och detta sker genom sexualakten som därigenom uppstod som en följd av syndafallet. I och med detta är sexualiteten syndig fastslår Augustinus, men suckar samtidigt: ”Jag vet ingenting som får mannens sinnelag att falla från himmelska höjder som en kvinnas smekningar och kropparnas förening”.¹³ En annan kyrkofader, Hieronymus, instämmer i denna suck med orden: ”Djävulens kraft finns i sin fulla styrka i våra underliv”.¹⁴

Under kristendomens stabiliseringsperiod i det romerska riket sker det således en förskjutning i synen på sexualiteten, vilket visar sig genom ordbruket. Man föredrar ordet *castitas*, ”skuldlöshet”, före *pudicia*, ”blygsamhet eller sedesamt uppträdande”, vilket senantikens människor hade använt. Denna *castitas* fick närmast groteska uttryck i legenderna där det berättas om hur en anonym martyr råkade ut för en skön och lättfärdig dam som började smeka honom på det mest intima sätt. Den rättrogne mannen sökte då värja sig och på alla sätt övervinna sin lust, men var till

slut tvungen att bita av sig tungan eftersom smärtan hjälpte honom att komma över sin åtrå och kunna fortsätta att förbli i ett tillstånd av kyskhet.¹⁵ Den manlige mannen visade således att han var manlig genom att avstå från sexuella njutningar. Om soldater gav vika i strid för fiendens attacker var det förståeligt, men den man som visade svaghet i sexuella situationer betraktades som en oförlåtlig vekling. En ”riktig” man höll på sig och gav inte efter för sina lustar utan behärskade sig i livets alla situationer.¹⁶

Från celibat till självstympning

I den tidiga kristendomen var celibatet ett ideal som återges genom Jesus ord i *Matteus 19:10–12*, där han tidigare avvisat skilsmässa:

Lärjungarna sade: ”Om mannens ställning till hustrun är sådan, är det bäst att inte gifta sig.” Han svarade: ”Alla kan inte tillägna sig detta, utan bara de som fått gåvan. Det finns de som är utan kön från födseln och sådana som av mänskors berövats sitt kön och sådana som gjort sig själva könlösa för himmelrikets skull. Den som kan må tillägna sig detta.”

I denna bibeltext återges den tredelning av eunucker som förekom under antiken, vilka utgjordes av personer med ett medfött lyte, de som kastrerats som krigsfångar eller slavar och de som själva kastrerade sig. Vilka Jesus syftade på i Matteusevangeliet är inte känt men citatet visar att företeelsen existerade. En senare teologisk diskussion har tolkat innebörden symboliskt och menat att den möjligen kan syfta på det celibat som var rådande inom vissa religiösa rörelser, som esséerna vilka nämnts ovan. Mot denna förklaring kan man invända att många kristna män genom histori-

en uppfattat orden bokstavligt och stympat sig själva.¹⁷ Justinianus Martyren t ex som dog 164 e. Kr., nämner att en kristen man i Alexandria genomfört denna handling, och flera liknande uppgifter förekommer även under 200-talet. Här är det uppenbarligen inte frågan om symboliska handlingar, utan medvetna stympningar för att bokstavligen avskära sig sexualdriften. Som det kända exemplet med Origenes av Alexandria visar:

Vid den tid som Origenes var lärare i Alexandria begick han en handling som var ett typiskt exempel på ett omoget och ungt sinnelag, men också på tro och självbehärskning. Han tog nämligen orden om eunucker som kastrerat sig själva för himmelrikets skull både alltför bokstavligt och alltför överdrivet. Origenes trodde att han på samma gång skulle kunna lyda frälsarens ord och samtidigt undvika alla misstankar, skamlöst förtal från hedningarna, om att han var en ung man som diskuterade gudomliga ting med kvinnor såväl som män.¹⁸

Även om Origenes exempel visar ett enskilt fall fattade kyrkomötet i Niceae år 325 ett beslut att emaskulerade män – de som kastrerat sig själva – inte skulle kunna prästvigas. Detta visar att företeelsen existerade och kunde uppfattas som ett problem, men också att kristendomen tog avstånd från en så radikal form av idén om celibat.¹⁹ Det fanns nämligen en annan konkurrerande religion som även den utövade självstympning i religionens namn. Redan 204 f. Kr. hade kulten av Magna Mater, den Stora Modern från Asien, introducerats i Rom i samband med det andra puniska kriget. Magna Mater blev tidigt identifierad med gudinnan Roma och åtnjöt status som det romerska rikets beskyddarinna. Hen-

nes kult omfattade även den unge Attis, en gudom som var förebilden för hennes prästerskap. I enlighet med hans exempel kastrerade sig dessa präster offentligt under blodiga riter vid vårdagjämningen, något som väckte bestörtning och fasa bland åskådarna. Hur detta gick till skildras av Lukianos på 100-talet:

Detta är också de dagar när männen blir galler [ett annat namn för Attispräster]. Medan de övriga spelar på flöjt och utför riterna, grips många av raseri och flera som bara kommit för att titta på genomför denna handling. Jag skall berätta om hur de gör. Den unge som upplever detta kastar av sig kläderna, rusar fram till mitten med ett högt tjut och griper ett svärd, som jag tror har funnits där i många år för detta syfte. Han tar det och kastrerar sig genast. Sedan rusar han genom staden och håller det som han skurit av i handen och kastar det sedan in genom ett fönster. Från detta hus får han sedan kvinnokläder och smycken. Sålunda utför de sin kastrering.²⁰

Magna Maters mysterier verkade lockande på många under senantiken, även om endast ett fåtal religiösa specialister genomgick den högre vinning som emaskuleringen innebar. Liksom kristendomen kunde denna rit erbjuda ett liv där dödens bitterhet mist sin udd, även om den inte erbjöd evigt liv. Likheterna mellan Jesus och Attis var så uppenbara under antiken att de kristna gjorde allt för att avgränsa sig från denna religion. Båda dessa gestalter hade sina rötter i Främre Orientens religioner och präglas av sorg- och glädjriter. Både Attis och Jesus lider och dör för att sedan försvinna från jordelivet och i stället verka i ett gudomligt tillstånd. Detta sker

under våren, ungefär vid samma tid, vilket ledde till att de som stod utanför kulterna sammanblandade dem. Till detta kom att den kult av jungfru Maria som växte fram under 300-400-talet i hög grad liknade Magna Maters kult, i synnerhet som båda anropades under namnet "Gudamodern".²¹

I en djupare mening kan man också säga att båda religionerna fattade kastreringen som en handling som inte bara skulle kväva könsdriften. Det handlade om att ställa sig ovanför människans vanliga villkor. Avlägsnande av könet innebar att man ställde sig utanför fortplantningen, men därmed också utanför döden. Det var ett frivilligt offer som avskar fortplantningens kedja, men som i gengäld gav en högre tillvaro närmare det gudomliga. Prästerna i Magna Maters tjänst kallade sig själva för "de heliga, de gudomliga". De kristna kallade akten för att göra sig själv "till ängel". I de fromma berättelser som handlar om helgon som genomfört sin emaskulering påstås också att de fått hjälp av änglarna för att kunna genomföra detta.²²

Munken som nytt ideal

Detta radikala avvisande av sexualliv och fortplantning var dock marginellt inom kristenheten och motarbetades under 300-talet när religionsskiftet i romarriket tog fart på allvar. Ledande pragmatiker insåg att iden om celibatet knappast skulle kunna omfattas av vanliga människor och de synpunkter på avhållsamhet som präglar Nya Testamentet sjönk i bakgrunden för gemene man. Men inte för dem som skulle bli kyrkans elittrupper. Kyrkofäder som Hieronymos och Augustinus lyckades istället finna ett nytt levnadssätt som förenade drömmen om en återgång till paradiset oskuld med det romerska mansidealet där sexualliv ansågs vara fysiskt och psykiskt skadligt. Det idealtillstånd som soldatlivet ansågs vara kunde på så

sätt transformeras till ett frivilligt celibat i kyrkans tjänst i form av präster och munkar.²³ Munkarna hade dittills betraktats med misstro, i bästa fall uppfattades de kringvandrande männen som tiggare eller lösdrivare. Deras levnadssätt påminde om gallernas i Magna Maters tjänst. Båda dessa grupper förde ett asketiskt liv, hyste ett förakt för kroppsliga behov och tiggde för att överleva under sina vandringar. Hos många av dessa så kallade munkar satt förmodligen inte andligheten alla gånger så djupt, men i och med augustinregeln från 390 e. Kr. reformerades deras leverne. Den kom att ligga till grund för de klosterordnar som sedermera växte fram under medeltiden. Munkarna skulle leva ett *vita apostolica*, "ett apostoliskt liv", vilket innebar att de skulle verka i apostlarnas anda och därigenom höjdes deras status. De skulle leva i celibat och verka som Kristus soldater men utan kroppsliga ingrepp. I mångt och mycket liknade klosterlöftena det romerska soldatidealet i fält, men i munkarnas fall blev egendomslöshet, lydnad och kyskhet ett permanent tillstånd.

Munkarna kom att bli det nya idealet för manlighet under medeltiden och de kom också att bilda något av en aristokrati som kunde inta ledande positioner i samhället, som kardinaler och furstbiskopar. I den hierarki som bildades kom biskopen i Rom att överta många av den romerske kejsarens funktioner, som exempelvis *pontifex maximus*, den högste av alla präster. Medeltiden ger många exempel på hur munkar, präster och tempelriddare fortfor att uppfylla soldatidealet, men det var främst kyskhetslöftet som blev det verkliga kännetecknet för att de var manligare än andra män eftersom de ständigt och med envis tapperhet måste bekämpa sin egen lusta.²⁴ Det var ett mansideal som även lekmannen strävade efter att efterlikna. Kampen mot synden i form av sexualiteten kunde göra honom till en hjälte i

vardagslivet, där nya segrar ständigt kunde vinnas. Därför skulle kvinnor helst undvikas i det offentliga rummet och istället vistas i den privata sfären, även detta en anpassning till det romerska samhällets normer. Männens maktställning förstärktes i den nya religionen, i synnerhet som endast en religion blev tillåten som dessutom förbjöd kvinnor att verka som prästinnor eller profetissor. Kyrkofäderna understödde dessa åsikter, statsmakten bekämpade alla med avvikande mening och segrarna skrev historien för eftervärlden. Utmanande bibelcitater omformulerades eller förpassades in i teologins skrymslen och Paulus ord i *Galaterbrevet* 3:27–28 synes endast vara ett eko av ett annat ideal: ”Är ni döpta in i Kristus, har ni också iklätt er Kristus. Nu är ingen längre jude eller grek, slav eller fri, man eller kvinna. Alla är ni ett i Kristus Jesus”.

Celibatets historia blir därmed en fråga om en maktstruktur som lever kvar inom kristendomen fram till i dag. Den präglas till stora delar av ett senantikt manliga soldatideal som framställer den ogifte mannen som en hjälte. Denne man bör undvika samröre med kvinnor förutom att avla barn och även detta är en verksamhet som helst bör undvikas. Även i frågan om frälsningshistorien avspeglar kristna värderingar tanken om kvinnan som mannens motsats. Hon blev djävulens redskap i dennes onda anslag mot Guds skapelse.²⁵ Kvinnornas underordnade ställning i den kristna gudstjänstordningen framstår som ett axiom ur den manliga maktstrukturens perspektiv. Men mot denna bakgrund är det en tradition som snarare stammar från den förkristna antiken än från den värld som skildras i evangelierna och från Paulus brev.

Noter

- 1 Friedrich Heiler: *Die Frau in den Religionen den Menschheit*, De Gruyter 1977, s. 103–106.
- 2 Peter Lampe: ”The Roman Christians of Romans 16”, *The Romans Debate*, red. Karl P. Donfried, Henrickson Publishers 1991, s. 216–230.
- 3 Heiler 1977, s. 87–92.
- 4 Ibid, s. 89–93ff.
- 5 Matthias Kuefler: *The Manly Eunuch*, University of Chicago Press 2001, s. 20.
- 6 Kuefler 2001, s. 21.
- 7 Augustinus: *The City of God against the Pagans*, Loeb Classical Library 1957, 16.8.D
- 8 *Ammianus Marcellinus* I–II, Loeb Classical Library 1950, s. XXV, 4, 2. Alla översättningar till svenska är gjorda av artikelförf.
- 9 *Julianus* I–III, Loeb Classical Library 1990, 359 C.
- 10 Aline Rousselle: *Porneia. On Desire and the Body in Antiquity*, Blackwell 1988, s. 14.
- 11 Kuefler 2002, s. 168–169.
- 12 Ibid, s. 172–175.
- 13 Augustinus: *De bono conjugali*, 2.2. *Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latina* 41.
- 14 Kuefler 2002, s. 174.
- 15 Ibid, s. 174–175.
- 16 Tertullianus: ”De Monogamia”, *Opera*, *Corpus Christianorum Series Latina* 1869, s. 15.
- 17 Britt-Mari Näsström, *The Abhorrence of Love*, Uppsala 1989, s. 85.
- 18 Eusebius: *The Ecclestial History*, Loeb Classical Library 1957, s. 6–8.
- 19 Kuefler 2002, s. 260.
- 20 Lukianos: *De Dea Syria*, Society of Biblical Literature 1976, s. 51.
- 21 Britt-Mari Näsström: *O Mother of the Gods and Men. Some Aspects of Emperor Julian’s Discours on the Mother of the Gods*, Lund’s studies of African and Asian studies 1990, s. 42–44.
- 22 Näsström 1989, s. 78–87.

23 Kuefler 2002, s. 273–277.

24 Ibid, s. 296.

25 Kari Elisabeth Børresen: *Subordination and Equivalence*, University Press of America 1981, s. 53–62.

Summary

This article discusses the ascetic ideal of the early Christians and its influence on subordination and equivalence between the sexes. Although some passages in Paul's letters as well as in the Gospels indicate that women took an active part in the Christian church during the first century, their roles became more passive when Christianity became an accepted religion in the Roman Empire.

Under the influence of the prevailing ideals of the Roman society, Christianity introduced a new male ideal. It was the soldier's simple life in field and momentary continence, praised in Late Antiquity as the model of the real man, that characterized the hierarchy of the Church. This ideal of chastity and bavery became accepted by the Church Fathers and transferred into the monastic system, whereas females became excluded from activities in the religious sphere.

Britt-Mari Näsström

Institutionen för religionsvetenskap

Göteborgs universitet

Box 200

SE-405 30 Göteborg

b-m.nasstrom@rel.gu.se